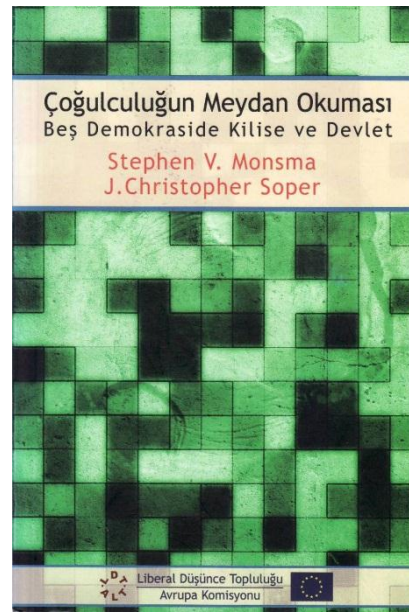

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
1 (2012), ss. 303-308.

Stephen V. Monsma-J. Christopher Soper, **Çoğulculuğun
Meydan Okuması: Beş Demokraside Kilise ve Devlet**
çev. Bilal Sambur, Ankara 2005: Liberal Düşünce Topluluğu

Din eğitiminin okullardaki konumu, günümüzde tüm dünyada yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmaların merkezinde, çoğu zaman, din ve devlet ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgili temel ideolojik, politik ve felsefi ayrışmalar yer almaktadır. Kuşkusuz devletlerin kendi geleceklerini garanti altına almak için muhtaç oldukları makbul insanların yetiştirilmesinin temel kurumu olan okullarda, bu amaç dışında farklı nitelikte bireylerin yetişmesine hiçbir devletin kolay kolay müsaade etmeyeceği aşikârdır. Çünkü okul, devletin benimsediği ideolojik, politik ve felsefi düzenin kurumsallaşması, sürekli kılınması ve yeniden üretilmesi için gerekli insan gücünü yetiştiren temel bir toplumsal kurumdur. Bu kurum, tüm

nitelikleri önceden belirlenmiş; bu nitelikleri hem anayasa ve kanun gibi yazılı metinlerle hem de teamül ve gelenek gibi yazılı olmayan kurallarla korunmuş ve sorgulanamaz hale getirilmiş makbul vatandaşlar dışında bireylerin yetişmemesi için dizayn edilmiştir. Ulus devlet çağıyla birlikte okul, devletlere egemen olmuş erklerin kontrolü altında kalarak, bu erklerin tüm boyutlarıyla mevcut statülerini korumalarını sağlamakla mükellef kılınmıştır. Okul ortamı; idarecisinden öğretmene, müfredatından ders kitabına, bilimsel etkinliklerinden kültürel kutlamalarına, milli bayramlarından modern mitlerine kadar bu çerçeveye içinde kalmaya mecbur edilmiştir.

Oysa din ve dolayısıyla din eğitimi, kendine has bir insan tanımı olan, 'makbul vatandaş'ı başka bir şekilde tanımlayan, referansları kutsal kabul edilen ve çoğu ülkede mevcut eğitim paradigmasını zorlayan bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Batılı olan veya Batı gibi olmaya çalışan devletlerde din ve din eğitiminin bu farklılığı, din-devlet tartışmalarını daha da hararetli hale getirmektedir. Zira bu gibi devletlerde toplumsal tabandan gelen din eğitimi talepleriyle bu talepleri reddetmekle demokratik kabuller gereği kabul etmek arasında sıkışan politik ve akademik bir atmosfer bulunmaktadır. Bugün, net bir tarih vermek gerekirse belki Fransız Devrimi'yle başlatılabilecek olan, ama kökleri daha da eskiye dayanan din eğitiminin okullardan dışlanması düşüncesinin ve bu eğitimin yerini ulusal bilinç oluşturmaya dayalı yeni bir eğitimle doldurma gayretlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Din eğitimi, uzun yıllar sonra ulus devletlerin makbul vatandaşlık anlayışının inşasında yeniden göreve çağrılmakta; yavaş yavaş da olsa vatandaşlık eğitiminin önemli araçlarından biri haline gelmektedir. Hatta din eğitimi, bugün, üçüncü dünya ülkelerinden aldığı göçlerle toplumsal yapısı tamamen değişen, çoğulcu (pluralism) olmasa bile çoğul (plural) olmaktan kaçamayan Batı'da, ulusçu kodlarla güçlendirilmiş iki yüzyıllık vatandaşlık eğitimine meydan okumaktadır.

Çoğullaşan toplumlarda, çoğulculuğun da dayatmasıyla din eğitiminin yarattığı meydan okumaları tanımlamak, betimlemek ve buna karşı yeni yollar açmak için akademik çevrelerde yoğun bir bilimsel gayretin olduğunu ifade etmek gerekir. Bu gayretler sonucunda ortaya konulan eserlerden bir tanesi de S. V. Monsma ve J.

C. Soper tarafından yazılan, Türkçeye Bilal Sambur tarafından çevrilen ve Liberal Düşünce Topluluğu tarafından yayımlanan *Çoğulculuğun Meydan Okuması: Beş Demokraside Kilise ve Devlet* adlı kitaptır. Giriş ve Sonuç hariç beş bölümden oluşan kitap; Amerika, Hollanda, Avustralya, İngiltere ve Almanya'nın din özgürlüğüne, din-devlet ilişkilerine ve din eğitimi ve öğretimine yaklaşımlarını ele almaktadır. Kitapta bu beş ülkenin ortak özellikleri, çoğulcu toplum yapısı ve demokratik idare biçimi şeklinde belirtilmektedir. Giriş kısmında kitabın yazımında takip edilen metot açıklanmakta ve konunun şu üç temel soruya verilecek cevaplar aracılığı ile sistemleştirileceği ifade edilmektedir: 1. Demokratik bir idare, toplumsal refaha ya da normlara zıt olan din motifli davranışlara nereye kadar izin verebilir? 2. Devlet, toplumu bir arada tutan ortak değer ve inançları desteklemek için üzerinde uzlaşma sağlanmış dini inanç ve gelenekleri teşvik edip yaygınlaştırmalı mıdır? 3. Devlet ve din, aynı alanlarda faaliyet gösterdiğine göre, devletin bir dini diğerlerine göre avantajlı ya da dezavantajlı duruma düşürüp düşürmeyeceğinden nasıl emin olabiliriz? Giriş kısmında, devamla, bu sorular karşısında devletlerin üç model geliştirdiği; bunlardan birinin *devlet-din ayrımının mutlak olduğu model*, diğerinin hâkim konuma sahip *resmi kilise* modeli ve sonuncusunun da *çoğulcu model* olduğu belirtilmektedir.

Amerika'da din-devlet ilişkilerinin ele alındığı bölümde yazarların tespitlerine göre, din (Kilise) ve devlet arasında katı bir ayrım vardır. Bu bölümde Amerika'nın uluslaşma sürecinde yaşadığı toplumsal/dini tartışmalara; yüksek mahkeme başta olmak üzere yargı erkinin din-devlet ilişkilerine olumlu-olumsuz müdahalelerine; aydınlanmacı liberallerin ve Protestanların Katoliklerin şahsında dini, kamu alanından ve vergi gelirlerinden mahrum etme gayretlerine ve Amerika'nın din özgürlüğü anlayışına güçlü bir vurguyla temas edildiği görülmektedir. Dahası, bu bölümde ABD'nin, ayrımcılık olmaması için dini okulların hiçbirisine doğrudan yardımda bulunmadığı ortaya konulmaktadır. Bu da Amerika'da katı bir din-devlet ayrımı bulunduğu anlamına gelmektedir. Amerika'da kamu okullarında din eğitiminin olmaması, ancak özel okulların çoğunluğunun dini cemaatlere bağlı olması gerçeği de bu durumun doğal bir sonucudur.

Amerika'dan sonra Hollanda'da din-devlet ilişkilerinin incelendiği bir diğer bölümde ilkeli plüralizmin örnekleri görölmektedir. Yazarlar, bu bölümde Hollanda'da, Amerika'nın aksine, din ve inançlar karşısında müdahale ve yardımdan uzak durmanın yerine, her din ve inanca geniş bir özgürlük tanındığı tespitini öne çıkarmaktadırlar. Onlara göre bu ülkede okulların büyük çoğunluğuna dini grupların sahip olması ve bunların devlet yardımı almalarında bir sakınca görölmemesi, ilkeli bir plüralizmin varlığı anlamına gelmektedir. Hollanda, ulus özelliği gelişmiş bir devlet olarak bu kitapta incelenen devletler içinde en özgürlükçü ve en çoğulcu devlet olarak ön plana çıkmaktadır. Yazarlara göre bu ülkede herkes inandığına sıkı sıkıya bağlıdır ve bu durum, kimseyi de rahatsız etmemektedir. Ancak kanaatimizce son yıllarda Hollanda'da belirgin biçimde güçlenen aşırı sağcı siyaset anlayışının özellikle Müslümanlara yönelik provokatif ve saldırgan tavırlarının, ülkenin bu çoğulcu ortamına verdiği zararlar da gözden kaçırılmamalıdır.

Kitabın bir diğer bölümünde yazarlar, Avustralya'daki din ve din eğitimi konularını ele almaktadırlar. Bu bölümde verilen bilgilerden, iki asırlık genç bir devlet olan ve 17 milyonluk nüfusuyla günümüzün zengin ve müreffeh toplumlarının başında gelen Avustralya'da farklı dini grupların kendilerini ifade etmelerine ciddi biçimde imkân sağlandığı anlaşılmaktadır. Devletin din ile olan münasebetlerini, daha çok devlet çıkarlarını göz önünde bulundurarak pragmatik bir yaklaşımla ele aldığı, bu çalışmada verilen bilgiler doğrultusunda iddia etmek mümkündür. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra devletin dini okul ve hayır kurumlarına, taraf gözetmeksizin yardım yapması ve bu okul ve kurumların gelişimlerine ciddi katkı sağlaması, çoğulcu bir toplum olarak Avustralya halkının zenginlik ve barış içinde yaşamasını temin eden temel etkenlerin başında gelmektedir. Öte yandan bu yaklaşım, Avustralya'yı, aynı zamanda çoğulcu modelin en verimli uygulandığı ülkelerden biri yapan temel bir etkidir.

13. yüzyılda kabul ettiği Magna Carta'yla tüm dünyada demokrasiye geçiş sürecini başlatan ve bugüne kadar bütün dünyayı ilgilendiren konularda olumlu ya da olumsuz pek çok öncü rol üstlenmesinin yanında önemli bir devlet geleneğine de sahip olan İngiltere-

re, Batı Dünyası'nda resmi mezhebi olan ender devletlerden biridir. Bu doğrultuda 16. yüzyılda kurulan Anglikan Kilisesi'nin asırlardır toplum üzerinde devam eden dominant etkisinin halen sürdüğünü belirtmek gerekir. Ancak Kilise'nin bu etkisi, geçmişte büyük oranda tek inanç ve tek millete dayalı bir toplum olan İngiltere'nin bugün, önemli bir orana ulaşan farklı etnik ve dini yapısı karşısında devletin eski homojen yapısından uzaklaşmasını durduramamaktadır. Nitekim Devlet-Kilise ilişkileri bu yeni çoğulcu yapıya henüz ayak uyduramamıştır. Çünkü Müslümanlar ve Sihler, diğer dini okullar ve yardım kuruluşları gibi devletten maddi destek alamadıkları gibi bu ayrımcılığa karşı haklarını arayacakları bir yasal güvenceleri de yoktur. Hâlbuki Hıristiyanlık vasıtasıyla toplumun ahlaki seviyesini yükseltmeyi amaçlayan devlet, bu dine ait okullara ciddi oranda destek olmakta ve onların dini özgürlük alanlarını genişletmektedir. Bu durumun açıkça gözlemlendiği satırların yer aldığı kitabın bu bölümünde İngiltere'nin yarı resmi kurumsallık kazanan dinsel fotoğrafının plüralizmle yüzleşmesi, artıları ve eksileriyle kendini göstermektedir.

Kitabın son bölümünde Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olan Almanya'nın uluslaşma süreci üzerinde durulmakta ve bu süreç, beş kategoride ele alınmaktadır. Bu bağlamda yazarlar, önce Kilise'yle Nazizm ilişkilerine değinmekte ve ardından devletin dinsel okullara ve hayır kurumlarına yaptığı yardımları konu etmektedirler. Yazarlara göre, Avrupa'nın en geç bağımsızlık kazanan devletlerinde biri olan Almanya'da Kilise-Devlet ilişkileri, diğer Avrupa ülkelerinden kısmen ayrılmaktadır. Çok farklı sosyal ve dinsel süreçler yaşayan Almanya, Kilise'yi kurumsallaştırarak ona bir kamu kurumu gibi görev yüklemekte ve onun adına ciddi miktarlarda vergi toplamaya devam etmektedir. Ne var ki, bu geniş din özgürlüğünden Katolikler, Protestanlar ve Yahudiler dışında kalan din ve mezhep gruplarının tam anlamıyla yararlandıklarını söylemek güçtür. Almanya'da din özgürlüğü, Anayasa'nın dördüncü maddesiyle, din eğitimi de yedinci maddesiyle güvence altına alınmıştır. Bu ülkede gönüllü katılım esas olmak üzere kamu okullarında din eğitimi yapılmakta ve bu eğitim, bizzat ilgili dinin temsilcisi tarafından verilmektedir. Bunun dışında özel okul statüsünde kurulan okullar da devletten maddi yardım alabilmektedir. Almanlar, devletin Kilise ile olan iliş-

kilerinde, işbirliği, tarafsızlık, otonomi ve pozitif din özgürlüğü olmak üzere dört temel esastan hareket ederek ve yargının da (Amerika'nın aksine) bu yöndeki desteğini alarak toplumu ahlaki açıdan köksüzleştirecek sekülerleşmeye karşı din eğitimini ve din özgürlüğünü teminat altına almıştır. Bu yönüyle kısmen İngiltere'nin yarı resmi Kilise anlayışına ama daha çok Hollanda'nın ilkeli plüralizmine yakın durmuştur.

Beş ülkede din ve devlet ilişkilerini tek tek ele alan bu kitabın sonuç bölümünde bütün bu devletlerin dine bakışının kısa bir karşılaştırması yapılmıştır. Yazarlar, çalışmanın başından sonuna kadar kullandıkları yöntemi, sonuç kısmında da devam ettirmişler ve benzer başlıklar altında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmışlardır. Bu bölümde yazarların kendi görüşleri de daha belirgin hale gelmekte ve yazarlar, yer yer bazı uygulamalara olan itirazlarını dillendirmektedirler. Hemen hemen incelenen bütün ülkelerde geniş bir din özgürlüğünün öyle ya da böyle var olduğunu iddia eden yazarların, bu görüşleri, birer Müslüman ya da Batı için yeni sayılabilecek bir dinin inanırı olmaları halinde ne derece aynı kalırdı; doğrusu, bu gözle de adı geçen ülkelerin din-devlet ilişkilerinin tahlil edilmesinde yarar vardır. Yine de bu haliyle "*Çoğulculuğun Meydan Okuması: Beş Demokraside Kilise ve Devlet*"ın, sağlam bir metodolojiye sahip olduğunu, ciddi bir emekle hazırlandığını ve içinde önemli ve faydalı analizler barındırdığını ifade etmek gerekir.

Bayramali Nazırođlu

Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F.